

**Hierarchia- és egyenlőség-pártiság,
A két világkép vizsgálatának lehetséges útjai**

(HEP-321)

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	1
Bevezetés	2
Magyarország a rendszerváltás után	4
Anómia és csoporttudat	5
Az autoriter személyiség és a szociális dominancia orientáltság	6
Az "Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon"	9
A dolgozat hipotézise	10
Elemzés.....	11
A szociális dominancia orientáció skála alapján létrehozott klaszterek	11
Szociodemográfiai változók.....	14
A klaszterek szociodemográfiai magyarázó okai	14
Főkomponensek	15
A klaszterek jellemzése - átlagok	21
Diszkriminancia-analízis	24
Összefoglalás	27
Irodalomjegyzék	29
Melléklet.....	31

Bevezetés

A 20. század eseményei és folyamatai okot adtak arra, hogy a különböző társadalmi csoportok együttélésének problémái kerüljenek a társadalomkutatók számos vizsgálatának fókuszába. Válaszokat kerestek és keresnek ma is olyan kérdésekre, hogy vajon a csoportok hogyan definiálják önmagukat, és a többi csoportot, milyen viszonyban állnak egymással, illetve a társadalom-szemléletükben mennyire az esélyek egyenlőségét hangsúlyozzák, vagy éppen ellenkezőleg: a társadalomról, mint alá-, fölrendelt egyének, csoportok rendszeréről gondolkoznak.

Ha az egyenlőség- és hierarchia-pártiság szemléleteinek ellentmondásait vizsgáljuk, figyelembe kell vennünk, hogy a demokrácia mint politikai berendezkedés és a kapitalizmus mint gazdasági rendszer értékei, preferenciái és elvei között alapvető ellentmondásokat találunk. A demokráciában alapvető emberi jogként szerepel az esélyek egyenlősége, míg a kapitalizmus az osztályok vagy rétegek közötti jövedelmi (és más jellegű) egyenlőtlenségek termékeny talaján fejlődött ki, és alapvetően nem célja a gazdasági egyenlőség megvalósítása. Ezt az ellentmondást a jóléti állam rendszere próbálta feloldani a polgáraitól elvont jövedelmek újraelosztása, redisztribúció által. Ahogy Egedy Gergely írja: a nagy 1929-33-as világválság roppantotta meg azt az addig meg nem kérdőjelezett felfogást, hogy "a piaci mechanizmus automatikusan, tehát az állam segítségével is ki tudja javítani saját működési zavarait."¹ Később a 70-es évek gazdasági kihívásaira válaszul megfogalmazódott az igény egy olyan állam iránt, amely távol tartja magát a gazdaság szférájától. Megoldásként jelentkezett a neokonzervativizmus ideológiája, amelynek (neo)liberális vonulata az állam szerepvállalását támogató keynesi gazdaságfilozófiának és az újraelosztó államnak üzent hadat, a konzervatív pedig az "engedékeny" társadalomnak, amely lerombolta a tekintély hagyományos forrásait.² A neoliberalizmus logikája szerint az állam nem szól bele a fokozódó piaci versenybe, az adókat alacsonyan tartja, és az öngondoskodás szerepét hangsúlyozza.³ Egedy Gergely a neokonzervatív gazdaság berendezkedéséről Hayek és Friedman gondolatát idézi⁴: mindketten arra az előfeltevésre építettek, hogy a piaci szereplők cselekedetei az érdekek

¹ Egedy Gergely: A neokonzervatív állam, Thatchertól Cameronig In: Politikatudományi Szemle 19.évf.3. 27. p.

² Egedy ibid. (2010) 28-29.p.

³ Grajczár István, Tóth András: Válság és változás: utak a jobboldali radikalizmushoz, Budapest, L'Harmattan-Zsigmond Király Főiskola, 2012.

⁴ August von Hayek és Milton Friedman két iskolát képviseltek, mégis nézeteikben közös volt a fenti gondolat. Egedy ibid. (2010) 31.p.

spontán kialakuló harmóniájához vezetnek el, ezért nincs szükség az állam beavatkozására. A neoliberalizmus gazdaságában tehát az egyén egyedül vállalja a felelősséget piaci sikereiért és kudarcaiért. Ez az egyéni felelősségvállalás a "győztes mindent visz" elképzeléshez vezet, és a "vesztesekre" úgy lehet tekinteni, mint azokra a játékosokra, akik nem rendelkeztek azokkal a képességekkel és tulajdonságokkal, amelyek győzelemre segítették volna őket,⁵ másként mondva: a nyertes-vesztes eloszlás igazságos, a vesztesek megérdemlik a sorsukat.

Míg a neokonzervativizmus képviselői főleg az Egyesült Államokban és Nagy Britanniában váltak politikai erővé, Európa keleti államaiban, ahogy Magyarországon is, a rendszerváltás után új formában jelentkezett a redisztribúció és a szabad, piaci verseny kapcsolatának feszültsége. A 90-es években az egyenlőtlenség egyre nőtt, és ezzel párhuzamosan az emberek elégedetlensége, létbizonytalanság és igazságtalanság élménye is egyre fokozódott.⁶ Kialakultak a nyertes-vesztes törésvonalak, amelyek részben az előző rendszerből átörökölt pozíciók mentén kristályosodtak ki, ugyanakkor sokszor a piaci verseny szelleméhez való alkalmazkodás, illetve alkalmazkodási hiányosságok mentén körvonalazódott.⁷ Azaz voltak olyan emberek, akik, ha egészen magukévá tették (mert magukévá tudták tenni) az új verseny szabályait, több-kevesebb bizonyossággal számíthattak arra, hogy a létbizonytalanság elkerüli őket.

Dolgozatomban azt vizsgálom, hogy a fent vázolt körülményeket figyelembe véve az egyenlőség, illetve a hierarchikus társadalmi berendezkedés erősítésének vágya hogyan alakult 2010-ben Magyarországon. A két világháború közötti időszak óta külföldi és hazai vizsgálatok sokasága foglalkozott az olyan jelenségek, mint a tekintélyelvűség, az előítéletesség és a szociális dominancia orientáltság kutatásával, kereste a választ arra, hogy az attitűdök és vélemények mögött milyen összefüggések húzódnak meg, és hogy azok kialakulása milyen okokra vezethető vissza. Dolgozatomban válaszokat keresek arra a kérdésre, hogy vajon a 2010-es évek magyar társadalmában milyen összefüggések figyelhetők meg a hierarchia- és egyenlőség-pártiság kapcsán.

⁵ Grajczjár, Tóth ibid. (2012.)

⁶ Ferge Zsuzsa: A rendszerváltás nyertesei és vesztesei. In: Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György (szerk.) Társadalmi Riport 1996. Budapest, TÁRKI, Századvég, 414-443.p

⁷ Kolosi Tamás, Sági Matild: „Rendszerváltás és társadalomszerkezet” In: Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György (szerk.) Társadalmi riport 1996. TÁRKI, Századvég. Budapest, 149–197.p.

Az elemzéshez az ELTE Társadalmi Konfliktuskutató Központjának Konfliktus Monitor 2010 című adatbázisát használtam fel, amit az Új tekintélyelvűség projekt keretében vettek fel kérdőívek segítségével 2010 szeptemberében. Ez az országos adatfelvétel lakóhely, életkor és iskolai végzettség szerint reprezentatívnak tekinthető, 1003 fős mintán készült. Az adatbázis elemzését Csepeli György, Murányi István és Prazsák Gergő végezte el, és eredményeiket az Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon, Társadalmi csoportok hierarchiájának látásviszonyai⁸ (továbbiakban *Új tekintélyelvűség*) című könyvben olvashatjuk. Jelen írásban az első elemzéstől eltérő szempontokat is figyelembe véve a hierarchia- és egyenlőség-pártiság vizsgálatának egy lehetséges alternatíváját mutatom be, különös tekintettel egy új, az első elemzésben nem tárgyalt csoportra, a piaci verseny diktálta (neo)liberális gazdasági logikát követők csoportjára.

Magyarország a rendszerváltás után

A rendszerváltás Magyarországon olyan változásokat indított el, ami nemcsak a gazdaságot vagy az intézményrendszert érintette, hanem a legelemibb, legközvetlenebb módon is hatással volt az emberek életére. Ezek a változások a mai napig sem zárultak le. A rendszerváltás után a piacgazdaság kialakulásával a jövedelmi egyenlőtlenségek lassan de biztosan nőttek Magyarországon. Nem kimondottan a szegények szakadtak le az átlagtól, hanem az országos átlag csökkent egyre, emiatt a középrétegek erőteljes lecsúszást éreztek, miközben a felső rétegek jövedelmi helyzetüket tekintve egyre inkább távolodtak a náluk kedvezőtlenebb helyzetben lévő csoportoktól.⁹ A korábbi, főként redistributív rendszer hierarchia viszonyai elkezdtek felbomlani, és az egyenlőtlenségek belső szerkezetében a piaci alapon működő gazdaságokra jellemző tendenciák bontakoztak ki. A redistribúció és a második gazdaság viszonyát tekintve a társadalom-kutatók úgy látták, hogy az utóbbi nem az előbbitől függetlenül jött létre. A második gazdaság viszonyai nem tekinthetők tisztán piaci viszonyoknak, hiszen az "azokat a feladatokat illetve újratermelési funkciókat vette át, amelyeket az első gazdaság megoldatlanul hagyott. (...) A második gazdaságban részt vevők nem kalkulálhattak hosszú távra, itt és most kellett megragadniuk a lehetőséget, itt és most kellett minden áron meggazdagodniuk, vagy legalább a viszonylagos jólétet megteremteni családjuk számára."¹⁰ A rendszerváltás előtt az a vállalkozó, aki a nem tisztán piaci viszonyok között valamennyire piaci alapokra

⁸ Csepeli György, Murányi István, Prazsák Gergő: *Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon Társadalmi csoportok hierarchiájának látásviszonyai*. Budapest, Apeiron Kiadó, 2011.

⁹ Kolosi, Sági ibid (1996.)

¹⁰ Kolosi, Sági ibid. (1996.) 154.p.

akarta helyezni az egzisztenciáját, kénytelen volt akár jogszabályokat áthágva építeni vállalkozását. A korábbi második gazdaság résztvevői a rendszerváltást követő időszakban válaszut előtt álltak: vagy vállalják a piaci részvételt a maga tiszta törvényeivel, vagy pedig visszahúzódnak a piacról. Ebben az átrendeződésben végül vesztesek lettek mindazok, akiknek vagy nem volt lehetőségük a választásra, vagy nem mertek választani, és nyertesként kerültek ki azok, akik vagy elegendő mennyiségű szimbolikus tőkét halmoztak fel, vagy ennek hiányában merészen és okosan már a 80-as években meg tudták alapozni piaci betörésüket.¹¹ Többek között a másfél millió munkahely megszűnésének, a gyorsuló szektorális változásoknak, az átalakuló munkaerő-piaci szabályozásnak, valamint a szociális ellátórendszer megroppanásának következtében kialakuló létbizonytalanság és a fennmaradásért való küzdelem az élet minden területére kihatott. Voltak, akik nyertesként tekinthettek magukra, de voltak, akik vesztes pozíciójukat voltak kénytelenek elfogadni. Ez az átalakulás a társadalmi együttélés viszonyrendszerét és a társadalomban élő egyének attitűdjeit sem hagyta változatlanul.

Anómia és csoporttudat

A rendszerváltás után a mindennapi együttélés szabályai átalakultak, aminek következtében egyre inkább felszínre bukkantak a társadalomban az anómiás tünetek.¹² Ahogy említettük, az emberek közül sokan csalódottak és elégedetlenek lettek, valamint kialakultak határvonalak azok között, akik a rendszerváltás nyerteseinek vagy veszteseinek érezték magukat.¹³ Korunk multikulturális társadalmában, ahol összeszűkültek a különböző csoportok közötti terek, sokszor egymás közvetlen közelében, szomszédjában élnek egymás számára idegen kultúrájú, származású emberek, akik az anómikus körülmények között gyanakodva, bizalmatlanul, gyakran megalapozatlan előzetes ítéletek mentén tekintenek egymásra. Az effajta előítéletesség kialakulásának egyik oka az az igény, hogy az egyén a társadalom tagjaként minél inkább tartozzon egy imaginárius közösségbe, amely egyre erősíti benne azt az érzést, hogy az ingroupot, a saját csoportját meg kell védeni a külső veszélyektől, és ezzel párhuzamosan nő az outgroup, azaz a másik csoport tagjának és másságának elutasítása.¹⁴ Ha szociálpszichológiai szempontból az

¹¹ Kolosi, Sági ibid.(1996.) 185-190.p.

¹² Spéder Zsolt, Paksi Borbála, Elekes Zsuzsanna: Anómia és elégedettség a 90-es évek elején. In: Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.) Társadalmi riport 1998. TÁRKI, Budapest, 490-513.p.

¹³ Ferge ibid. (1996.)

¹⁴ Tóth András, Grajczár István: Miért olyan sikeresek a radikális nemzeti-populista pártok nagy társadalmi változások idején? In: Politikatudományi szemle. 18.évf. 3. 7-29.p.

előítéletességet megalapozó sztereotípiák kialakulásának általános okait közelebbről vizsgáljuk, akkor azt mondhatjuk, hogy a társadalmi kategorizáció¹⁵ a környezetünkben való eligazodás szempontjából hasznos és nélkülözhetetlen eszköz. Lehetővé teszi, hogy az általunk megélt szituációban az aktuálisan lényegtelen információról ne vegyünk tudomást. A folyamat során sztereotípiákat alakítunk ki, amelyek lehetnek pozitívak vagy negatívak. Amint azonban a sztereotípiákból előítéletek válnak, és ezekből diszkrimináció alakul ki, megfigyelhető a társadalmi kategorizáció negatív hatása. Az előítélet kialakulását a szociálpszichológia több okkal is magyarázza. Az egyik magyarázat a tekintélyelvűség első kutatóitól, Adornótól és kollégáitól származik. Szerintük „az előítélet azoknak az embereknek a belső konfliktusában gyökerezik, akiknek autoriter személyiségük van – vagyis akik nem tudják elfogadni saját rosszindulatukat, kritika nélkül hisznek a tekintély legitimitásában, és saját hiányosságaikat másokban vélik felfedezni”.¹⁶ Egy másik ok az, hogy akár a világról szerzett tapasztalataink révén, akár másoktól eltanult módon a negatív és pozitív tulajdonságokat összekapcsoljuk a társas csoportokkal. Miután kialakítjuk magunkban a „mi” és az „ők” kategóriáit, a saját csoportunkat „jobbnek”, a kívülállókat „rosszabbnak” tüntetjük fel. Ezzel erősítve önmagunkat és a csoportot, amihez tartozunk.¹⁷

Az autoriter személyiség¹⁸ és a szociális dominancia orientáltság

Most lássuk, hogy melyek voltak azok a klasszikus elméletek, amelyek a hierarchia- és egyenlőség-pártiság témájával valamilyen szempontból foglalkoztak. A tekintélyelvűség-kutatás első képviselőjének a Frankfurti Iskola elnevezésű kutatócsoportot tekintjük, amelynek legfontosabb képviselői Theodor W. Adorno, Max Horkheimer (később tanítványuk, Jürgen Habermas) és Erich Fromm voltak¹⁹. A 20-as, 30-as években a csoport tagjai a frankfurti székhelyű, nyíltan baloldali nézetű Institut für Sozialforschung (Társadalomkutatási Intézet) munkatársai, akiknek Hitler hatalomra kerülése után menekülniük kellett. Az Intézet 1936-ban, Párizsban megjelentetett *Tanulmányok a tekintélyről és a családról* című munkájában már elkezdik a fasizmus problémakörét tanulmányozni. 1941-ben Erich Fromm *Menekülés a szabadság elől* című könyvének

¹⁵ A társadalmi kategorizáció alatt azt értjük, hogy az egyéneket a társas csoportok tagjaként azonosítjuk az alapján, hogy az adott csoportra jellemző tulajdonságokkal rendelkeznek. Smith, E.R., Mackie, D.M.: Szociálpszichológia. Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 265-269.p.

¹⁶ Smith et al. ibid. (2002) 261.p.

¹⁷ Smith et al. ibid. (2002) 261-262.p.

¹⁸ A tekintélyelvűség-kutatás bemutatásához felhasználtam: Fábíán Zoltán: Tekintélyelvűség és előítéletek. Budapest, Új Mandátum Kiadó, 1999.

¹⁹ A munkatársakat itt a teljesség igénye nélkül sorolom fel.

egyik fő kérdése, hogy mi motiválja az embereket arra, hogy feladják autonómiájukat, és az éppen uralkodó rendszer kiszolgálóivá (pontosabban szolgálóivá) legyenek. Fromm szerint a társadalmi karakter az a kulcsfogalom, amelynek segítségével leírható a „társadalmi csoport tagjaira általánosan jellemző karakterstruktúra”²⁰. Az egyéni karakter kialakulásának folyamatára döntő hatással a társadalmi intézmények vannak, amelyek közül legnagyobb súllyal a család rendelkezik.

Genf és Párizs után New Yorkban, a Columbia Egyetemen szervezik újra a csoportot, és kezdenek nagyszabású vizsgálatba, amelynek eredményeként 1950-ben megjelenik *A tekintélyelvű személyiség*. Először itt használták azt a potenciális fasizmus skálát (F-skála), amelynek segítségével megpróbálták az autoriter személyiség minden dimenzióját feltárni és megragadni. Ami az autoriter személyiség kialakulásának magyarázatát illeti, kijelentéseik csak hipotéziseknek tekinthetők – írja Fábián Zoltán. Ezek összességét „korai szocializációs elméletnek”²¹ szokták nevezni. Eszerint a pszichoanalitikus elmélet szerint a büntető (hideg, távolságtartó) szülői (főként apai) viselkedés döntő jelentőségű az autoriter személyiség kialakulásában. Az F-skálát létrehozó változók lehetővé teszik a tekintélyelvű személyiség szindrómaként való megragadását.

Ennek a vizsgálatsorozatnak a tudományos hozadéka az attitűdkutatás terén nyilvánvaló jelentőségű – írja Fábián Zoltán.²² Természetesen ennek jele az is, hogy a könyv megjelenése után sokan nyúltak hozzá kritikai szándékkal. Többek között méréseik megbízhatóságát is bírálták, például azzal, hogy a kérdőívekben használt skálák „kiegyensúlyozatlanok”, mivel az F-skála valamennyi kijelentésével való egyetértés és nem a tagadásuk jelöli a potenciális fasiszta irányultságot.

Altemeyer jobboldali tekintélyelvűség koncepciója már „kiegyensúlyozott” skálát használ. Szerinte a tekintélyelvűség nem személyiségvonás, hanem „attitűdklaszter”²³, ami az „F-szindróma” első három összetevőjéből áll, melyek a következők: a legitim tekintélynek való alárendelődés, a nem konvencionális csoportokkal szembeni agresszió és a konvencionalizmus. Altemeyer az autoritarianizmust nem pszichoanalitikus, hanem szociális tanuláselméleti keretben értelmezi. Ez alapján azt mondhatjuk, hogy míg Adorno és kollégái a tekintélyelvűség kialakulásának okaként elsősorban (a társadalmi tekintély

²⁰ Fábián Zoltán ibid. (1999) 27.p.

²¹ Fábián Zoltán ibid. (1999) 54.p.

²² Fábián Zoltán ibid. (1999) 58.p.

²³ Fábián Zoltán ibid. (1999) 66.p.

beépülése során) a szigorú és kemény szülői nevelést látták, velük ellentétben Altemeyer nem feltételezi, hogy a szülők hatása minden más tényezőnél fontosabb. A harmadik megközelítés, a szociális dominancia orientáció elmélete szerint, a szociális dominancia orientáltság szintjének (továbbiakban SDO) erősödése a szocializációs körülményeknek és az alkatnak együttesen köszönhető. Az utóbbi elméletnek a megértéséhez Pratto, Sidanius, Stallworth és Malle vizsgálatainak segítségével kerülünk közelebb.²⁴ A szociális dominancia orientáció a szerzők szerint egy olyan általános orientáció, amely meghatározza, hogy valaki a csoportok közötti viszonyt hierarchikusan vagy egyenlőségpártian szemléli.²⁵ Tanulmányukban körbejárják azt a problémakört, hogy a különböző ideológiák, hogyan teszik elfogadhatóvá a csoportok közötti egyenlőtlenségeket. Ezeket az ideológiákat nevezik hierarchia-legitimizáló mítoszoknak. Ezeknek a legitimizáló mítoszoknak két fajtája van, az egyik hierarchia-gyengítő, míg a másik hierarchia-erősítő.²⁶ Ezekre az ideológiákra hozzák példaként a szociáldarwinizmust és a meritokratizmust, amelyek magukba foglalják azt a gondolatot, hogy vannak emberek, akik „nem annyira jók” mint a többiek.²⁷

Miért volt szükség az új megközelítés bevezetésére? Összehasonlítva a szociális dominancia orientáltságot az autoritarianizmus fogalmával elmondhatjuk, hogy a tekintélyelvűség egyének közötti dominancia-viszonyokban vizsgálható, míg az SDO olyan irányultságnak fogható fel, amelyben emberek csoportja egy másik csoportot tekint alacsonyabb rendűnek. A szociális dominancia orientáció koncepciója különbözik a klasszikus autoritarianizmus elmélettől abban is, hogy az utóbbi a tekintélyelvűséget úgy fogja fel, mint egy aberrált, patológikus állapotot, ami az önvédelem egyik formája a sebezhetőséggel szemben, míg a szociális dominancia orientációt az elmélet megalkotói „normális” emberi hajlamként fogják fel. Egyértelmű – írják a szerzők – hogy van néhány

²⁴ Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L.M., Malle, B.F: Social Dominance Orientation: A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 1994, Vol.67, No.4.

²⁵ Sidanius et al. *ibid.* (1994) 742.p.

²⁶ Sidanius et al. *ibid.* (1994) 741-763.p. 741.p.

²⁷ A szociális dominancia orientációhoz kapcsolódó vizsgálat eredményei alapján ilyen hierarchia-legitimizáló mítosz a politikai-gazdasági konzervativizmus, a meritokrata ideológia (protestáns munkaetika, az igazságos világba vetett hit), a nacionalizmus, a patriotizmus, a kulturális elitizmus és a „nemesség kötelez” eszmény (itt fordított irányú volt az összefüggés). Sidanius és munkatársai eredményei szerint a szexizmus és az etnikai alapú előítéletesség is erősen korrelált a kérdezettek SDO szintjével, valamint a sovinizmus, a „törvény és rend”, katonai alapokon nyugvó politika is pozitívan korrelált az SDO szinttel. Megvizsgálták azt, hogy ha kontroll alatt tartják azokat a kijelentéseket, amelyekből az autoritarianizmus főkomponens összeáll, akkor is magyarázza-e a konzervativizmus, a nacionalizmus és a rasszizmus az SDO-szintet. Úgy találták, hogy ebben a tekintetben az első (politikai-gazdasági konzervativizmus) nem áll közvetlen kapcsolatban az SDO-val, de a második kettő igen. Sidanius et al. *ibid.* (1994) 747-751.p.

elméleti hasonlóság a magas SDO szint és a tekintélyelvűség között. Ezek az attitűdök például a konzervativizmus, a rasszizmus, az etnocentrizmus és az előítéletesség, valamint az, hogy a magas SDO szinttel rendelkező emberek kevés empátiát tanúsítanak az alacsonyabb státuszúak iránt.²⁸

Láthattuk, hogy milyen fontosabb nemzetközi előzményei voltak a tekintélyelvűség és a szociális dominancia orientáltság kutatásának, most nézzük meg azt, hogy a *Új tekintélyelvűség* szerzői miben látják a különbséget régi és új tekintélyelvűség között, és hogyan operacionalizálták a szociális dominancia orientáltságot.

Az "Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon"

A régi tekintélyelvűség koncepciója szerint, annak kialakulásában – ahogy korábban is láttuk – a család, azon belül pedig főleg az apai szigor játszotta a legfontosabb szerepet. Azoknál az egyéneknél, ahol gyermekkorban az apa, mint autoritás jelent meg, felnőttkorban ugyanezt a szerepet az állam vette át. Az *Új tekintélyelvűség* szerzői szerint a 20. század második felében jelentősen átalakultak azok a körülmények, amelyek a régi tekintélyelvűség kialakulásában szerepet játszottak. A nukleáris család elvesztette monopóliumát, így eltűntek azok a feltételek, amelyek a korai szocializáció szakaszában szükségesek voltak a tekintélyelvű személyiség kialakulásához. A globális változások hatására az állami szuverenitásnak is megszűnt a monopol szerepe, így az autoriter személyiség koncepció elveszítette mindkét pillérét a családot és az államot. "Régen a bizonytalanság okozta szorongás csillapítására a személy készen találta a nemzetállamban és a vele kongruens családban a tekintélyt..."²⁹, most azonban a tekintélyelvűeknek "nincs más támaszuk, csak a másik, aki ugyanaz, mint ők. Velük szemben áll az egész világ."³⁰ A szerzők alaptézise, hogy az új tekintélyelvűséget nem a tekintély, hanem annak hiánya termeli.³¹

Az *Új tekintélyelvűség* szerzői Sidanius és munkatársai szociális dominanciát mérő skálájából 11 állítást használtak fel a kérdőívükben. A kutatók vizsgálták a szociális dominancia orientáció elkülöníthető típusait és azok eloszlásait, valamint más attitűdökkel való kapcsolatát is. Az adatbázis Csepeli, Murányi és Prazsák által elvégzett első elemzése

²⁸ Sidanius et al. ibid. (1994) 744.p.

²⁹ Csepeli et al. ibid. (2011) 22.p.

³⁰ Csepeli et al. ibid. (2011) 23.p.

³¹ Csepeli et al. ibid. (2011) 9-23.p.

egy lehetséges módja annak, hogy a társadalom hierarchia- és egyenlőség-pártiság mentén elkülönülő csoportjait vizsgáljuk, és meglássuk azokat a struktúrákat, amelyek a háttérben húzódnak. Azonban elemzésük csak egy a számos lehetséges út közül, amelynek más szempontokat is figyelembe vevő továbbgondolása újabb izgalmas eredményekhez vezethet. A továbbiakban ezek közül egyet fogunk vizsgálni.

A dolgozat hipotézise

Miközben az egyenlőtlenség és igazságtalanság érzése növekedett, Magyarországot sem kerülte el az az individualizációs folyamat, amelynek hatásairól Ulrich Beck ír. Ezeknek a folyamatoknak a hatására az addig jól funkcionáló társadalmi csoportok elveszítik identitásképző erejüket, így egyre nehezebbé válik az egyénnek a velük való azonosulás. Ezzel párhuzamosan a társadalmi egyenlőségek és egyenlőtlenségek igazolásában is egyre inkább azok a szemléletek válnak jelentőssé, amelyek az egyéni teljesítmény fontosságát hangsúlyozzák, ellentétben a csoportokhoz köthető teljesítménnyel.³² Ez számunkra azért fontos, mert a 90-es években kidolgozott szociális dominancia orientáció elmélete, ahogy láttuk, inkább a társadalmi csoportok közötti viszonyrendszer percepcióival operál, azokon belül pedig a különböző hierarchia-legitimizáló mítoszok magyarázó erejével. Ám a becki individualizáció és a piaci verseny előretörésének (sőt "életbevágóságának") hatásait figyelembe véve joggal feltételezhetjük, hogy a 2010-es évek Magyarországon nem csak a "klasszikus" hierarchia-legitimizáló mítoszok jelennek meg az egyenlőtlenség igazolása kapcsán, hanem egy tisztán piaci szellem uralta, "reális" szemléletmód, amely nem fogad magába semmilyen politikai, ideológiai eszmét, kizárólag a piac szabályait, a piacgazdaság mint rendszer „kényszerítő erejét” érzékeli, és elveit akarva, akaratlanul elfogadja.

Legfőbb kérdésünk tehát az, hogy vajon a hierarchia támogatásának megjelenése óhatatlanul együtt jár-e a fent felsorolt hierarchia-legitimizáló mítoszokkal, amelyek ideológiai alapokon nyugszanak. A piaci verseny új normákat teremtett, amelyek kapcsán nem figyelhető meg a politikához, az államhoz, a magyar identitáshoz, a különböző etnikai vagy nemzeti kisebbségekhez fűződő, egységes képet kirajzoló értékrendszer. Mondhatjuk úgy is, hogy a piaci verseny normáit elfogadók ideológiai szempontból ugyan heterogén képet mutatnak, és azokból a szempontokból támogatják a hierarchiát, amelyeket a verseny

³² Beck, U. (1983) Túl renden és osztályon? In: Angelusz R. (szerk.) A társadalmi rétegződés komponensei, Új Mandátum, Budapest.

és a gazdasági rendszer logikája szab nekik. Azaz normatívnak tekintik mások különböző eszközökkel való legyőzését, amíg érdekük diktálja. Feltevésünk szerint tehát az elemzés során az *Új tekintélyelvűség* vizsgálatakor feltárt (egyenlőségpárti, etnikai és osztályalapú SDO-s, csak etnikai alapú SDO-s, csak osztályalapú SDO-s,) csoportokon túl, el fog különülni egy újabb klaszter, a piaci versenyben részt vevő funkcionalisták³³ csoportja, akiket a piaci realitások érzékelése és meritokratikus³⁴ szemléletmódjuk különít el a többi csoporttól, és akikre a nemzeti identitástudat, a sovinizmus, az előítéletesség és a tekintélyelvűség, azaz a különböző hierarchia-legitimizáló mítoszok elfogadása nem, vagy csak a rendszerhez való igazodásként lesz jellemző.

Elemzés

A hipotézisek bizonyítása vagy cáfolása érdekében az elemzéseink során klasztereket és főkomponenseket hozunk létre, amelyek segítségével keressük a létrehozott klasztereink jellemzőit.³⁵

A szociális dominancia orientáció skála alapján létrehozott klaszterek

A klaszterek létrehozásához a szociális dominancia orientáció szintjét jelző állításokat használtam. A kijelentések közül tízből öt klasztert hoztam létre (K-Means eljárással). A változók standardizált formában léptek be a klaszterezésbe, 13-szor változtak a klaszterközéppontok a folyamat során. A variancia-analízis szerint a klaszterközéppontok szignifikánsan különböznek.³⁶ Listwise módszert alkalmaztam (azaz a hiányzó válaszokat a folyamat során a program nem pótolta semmivel), így 140 ember maradt ki az elemzésből, ők nem tartoznak tehát egyik klaszterbe sem. A klaszterközéppontoknál a negatív előjel az egyet nem értést, a pozitív az egyetértést jelenti.

³³ A funkcionalista szó értelmezésekor itt K. Davis és W. E. Moore elméletét vesszük alapul. Ezt Andorka Rudolf rétegződéseméletétük bemutatásakor fejti ki: "Eszert a társadalomban különféle funkciók ellátásáról, munkafeladatokról elvégzéséről kell gondoskodni. Ezek a funkciók eltérően fontosak a társadalom számára (...). Ahhoz hogy a társadalom érdekében a legmegfelelőbb emberek kerüljenek a fontosabb és nagyobb képzettséget igénylő funkciókba, azokat jobban meg kell fizetni, jobban meg kell becsülni. Ezért a rétegek közötti jövedelmekülönbségek vagy tágabban értelmezve privilégiumkülönbségek indokoltak, "funkcionálisak", a társadalom jó működéséhez szükségesek." Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 161.p.

³⁴ Meritokrácia alatt itt az Andorka Rudolf féle definíciót értjük, mely szerint "Meritokráciának szokás nevezni az olyan társadalmat, ahol az egyén társadalmi pozíciója kizárólag a teljesítményétől, munkateljesítményétől, képességeitől, tudásától, egyszóval "érdemeitől" függ." Andorka ibid. (2006) 252.p.

³⁵ Az elemzésekhez Székelyi Mária és Barna Ildikó könyvét használtam segítségül. Székelyi Mária, Barna Ildikó: Túlélőkészlet az SPSS-hez. Budapest, Typotex, 2008.

³⁶ Az F-statisztika mellett álló szignifikancia szint 0,000.

3. Táblázat: A szociális dominancia orientáció skála alapján létrehozott klaszterek klaszterközéppontjai

	Egyenlőség- párti	Osztályalapú SDO-sok	Ambivalens előítéletes	SDO-s	Funkcionalista
Vannak olyanok, akik alacsonyabb rendűek, mint mások.	-,48368	-,77574	,81951	,78080	-,36660
Céljainkat néha csak erőszakkal érhetjük el.	-,66021	-,82411	,65810	,59014	,26597
Jogos, hogy egyeseknek több esélyük van az életben.	-,67379	-,51755	,98420	,96892	-,23198
Az előrejutáshoz néha másokat el kell nyomni.	-,75313	-,79232	,81211	,66649	,16062
Valószínűleg jó, hogy egyesek fent, míg mások lent vannak.	-,69927	-,43346	,92004	,83016	-,11646
Néha a helyükön kell tartani más csoportokat.	-,44314	-,68587	,54062	,35295	,24475
Jó lenne, ha az emberek egyenlők lennének.	,73365	-,96082	,28635	-,85560	-,60592
Ha az emberek egyenlők, akkor nincs annyi probléma.	,69240	-1,14931	,40353	-,80775	-,52124
A jövedelmek egyenlőségére kell törekedni.	,61792	-1,18826	,49140	-,58204	-,63134
Senki sem uralkodhat a társadalomban.	,47909	-1,12435	,23393	-,82731	,03853

Forrás: Konfliktus Monitor 2010

A szociális dominancia orientáció fentebb már bemutatott elmélete szerint elmondhatjuk, hogy az *Új tekintélyelvűség* vizsgálathoz hasonlóan kialakult egy klasszikusan magas és egy alacsony SDO szintet mutató klaszter. Az egyenlőségpártinak elnevezett csoport (284 fő, a klaszterekbe besoroltak 32,9 százaléka) rendre nem ért egyet azokkal az állításokkal, amelyek szerint létezik és jogos, hogy különböző emberek és csoportok alá-, fölérendeltségi viszonyban vannak, viszont a társadalmi egyenlőséget erősítő kijelentésekkel egyetértettek. Az SDO-s elnevezésű klaszter éppen fordítva alakult (134 fő, a klaszterekbe besoroltak 15,5 százaléka). Ők nem tartják fontosnak az egyenlőséget, és elfogadják a társadalmi hierarchiát. Azok, akik egyik állítással sem értenek egyet (mindegy, hogy azok az egyenlőség támogatását vagy a hierarchikus szemléletet jellemzik-e) alkotják az osztályalapú SDO-sok csoportját (95 fő, a klaszterekbe besoroltak 11 százaléka). Ők nem támogatják sem az egyenlősítést, sem pedig a hierarchikus társadalomképet: vélhetően a náluk gyengébbeket nem emelnék fel, azonban maguknak biztosítanak kikapukat a felfelé mobilitás során. A következő klaszter az ambivalens előítéletesek csoportja, ők abból a szempontból az osztályalapú SDO-sok ellentétei, hogy az összes állítással egyetértettek (207 fő, a klaszterekbe besoroltak 24 százaléka). Elnevezésük az ambivalens előítélet elméletéből származik, amely szerint ellentmondás lép fel akkor, amikor az egyén egyrészt "hisz mindenki egyenlőségében", ugyanakkor mégis elkülöníti a különböző csoportokat.³⁷ Ők az elsők az egyenlők között, saját dominanciájukat, előszeretettel bebetonoznák. Az egyes outgroupokkal szemben tehát felsőbbrendűséget vagy alávetettséget érezhetnek, viszont az ingroup szempontjából, vagyis a saját csoporthoz tartozók megítélésében egyenlőségpártinak mondhatók.

Most ismerjük meg a bemutatott négy csoport mellett megjelenő ötödik csoportot, amely hipotézisünknek megfelelően megjelent. Ez a funkcionista elnevezésű csoport (143 fő, a klaszterekbe besoroltak 16,5 százaléka). Ők meritokratikus szemléletük miatt alapvetően nem érzik szükségét a társadalmi egyenlőség további megvalósításának, vélhetően úgy gondolják, hogy az emberek többé-kevésbé maguknak köszönhetik a szerencséjüket. A *Senki sem uralkodhat a társadalomban* kijelentésről nincs igazán véleményük, ugyanakkor a magas SDO szintet jelző állításokkal nem mind értettek egyet. Úgy tűnik, hogy ezek közül inkább azoknak adtak igazat, amelyek a piaci versenyben való helytálláshoz szükségesek: néha el kell nyomni másokat, néha helyükön kell tartani másokat az erős versenyben, illetve néha erőszakosnak kell lenni a siker érdekében. A

³⁷ Csepeli et al. ibid. (2011) 17-18.p.

következő három kijelentéssel viszont nem értettek egyet: *Vannak olyanok, akik alacsonyabb rendűek, mint mások. Jogos, hogy egyeseknek több esélyük van az életben. Valószínűleg jó, hogy egyesek fent, míg mások lent vannak.* Ahogy korábban feltételeztük, náluk tulajdonképpen kirajzolódik egyfajta érdemességbe, a kemény munka megtérülésének protestáns etikájába vetett hit, ami leginkább a piac és a kiélezett verseny logikáját követi. A társadalmat a (jobb, rosszabb) megélhetésért folyó verseny színtereként fogják fel, ahol az "uralkodás" kérdése csak a saját erőfeszítések, az öngondoskodás és az érdemesség kontextusában, vagy ott sem merülhet fel.

Most vegyük sorra azokat a szociodemográfiai változókat és főkomponenseket, amelyeket a klaszterek jellemzése során használni fogunk.

Szociodemográfiai változók

Összesen hat szociodemográfiai változót használtunk az elemzésekhez: a nem, a kor, az iskolai végzettség, a munkaerő-piaci aktivitás, a település nagysága és az anyagi helyzet változókat. Fontos kitérnünk arra, hogy a kérdőív összeállítói jövedelemre vonatkozó kérdést nem tették fel, ennek az oka – írják –, hogy sokszor a válaszadók fele nem felel erre a kérdésre.³⁸ Így a kérdezettek anyagi helyzetére vonatkozóan egy támpontunk maradt, ez a vagyontárgyak léte vagy nem léte. A kérdőívben 12 vagyontárgyat (illetve ingatlant, megtakarítást, vállalkozásban lévő tulajdont stb...) lehetett megjelölni. Az eloszlásukat figyelembe véve létrehoztam egy olyan aggregált változót, amelyben a különböző "vagyontárgyak" különböző "súllyal" szerepelnek.³⁹

A klaszterek szociodemográfiai magyarázó okai

Ha a klasztereink szociodemográfiai jellemzőire vagyunk kíváncsiak, akkor a következőt látjuk: erősen szignifikáns⁴⁰ különbségek vannak a nők és férfiak között, bár sajnálatunkra csak a két "klasszikus SDO-s" csoport kapcsán bízhatunk meg a kereszttáblán látható eredményekben.⁴¹ Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy az egyenlőségpárti klaszterben a nők, az SDO-s csoportban a férfiak vannak nagyobb arányban. Iskolai végzettség szerint nincsenek szignifikáns különbségek a csoportok között, az anyagi helyzet korábban létrehozott változója ugyan szignifikáns különbségeket

³⁸ Csepeli et al. ibid. (2011) 44.p.

³⁹ A "vagyontárgyak" eloszlását mutató táblázat megtalálható a Mellékletben (M/1.).

⁴⁰ $P < 0,0001$

⁴¹ Az adjusted residualok csak itt magasabbak +/- 2-nél.

mutat, viszont nem tudunk igazán messzemenő következtetéseket levonni az adatokból.⁴² Ha azt vizsgáljuk, hogy a válaszadók hány százaléka dolgozik vagy tanul, illetve inaktív a különböző klaszterekben, akkor szintén szignifikáns eredményeket kapunk⁴³, és elmondhatjuk, hogy az egyenlőségpárti csoportban nagyobb az inaktívak (munkanélküliség, nyugdíj, GYES, GYED, háztartásbeli, egyéb okok miatt) aránya. A település mérete is erősen szignifikáns⁴⁴ különbségeket mutató változó. Az egyenlőségpártiak nagyobb arányban élnek 5000 fő alatti lakosságú településeken, és nagyon kevesen élnek közülük a fővárosban. A osztályalapú SDO-sok csoportjával hasonló a helyzet, sőt ők leginkább aprófalvakban élnek (500 fő alatti településeken). Az ambivalens előítéletesek nagyon nagy arányban laknak Budapesten, ahogyan az SDO-sok is inkább a fővárosban vagy nagyobb városokban (megyei jogú városokban) élnek. A funkcionalista csoportról is elmondhatjuk, hogy inkább városokban laknak, a kis településeken nagyon kis arányban fordulnak elő.

Ahhoz hogy még részletesebb képet kapjunk a különböző csoportokról, és hipotéziseinket igazolni tudjuk, megvizsgáljuk a klaszterekre jellemző gondolkodásformákat. Először lássuk, hogy ehhez milyen főkomponensek lesznek a segítségünkre.

Főkomponensek

Főkomponenseink hivatottak arra, hogy bizonyítsuk azt a feltevésünket, miszerint a funkcionalisták csoportja nem hierarchia-legitimizáló mítoszok segítségével igyekszik igazolni azt, hogy bizonyos szempontok szerint támogatja a társadalom hierarchikus berendezkedését. Feltevéseink között szerepelt az is, hogy a funkcionalistákkal ellentétben a többi csoportnál (kivéve az egyenlőség-párti csoportot) megfigyelhetőek lesznek bizonyos hierarchia-igazoló mítoszok. Jelen elemzésben ezek a mítoszok három problémakör körül mozognak. A tekintélyelvűség és a nemzeti identitás attitűdjeinek beemelését indokolja a 2001 és 2004 között végzett SIREN EU-5-ös nemzetközi kutatás eredményei, melyek szerint az SDO szignifikánsan erősítette a sovinizmust és a

42 Az adjusted reziduálisok értéke és a kis aránykülönbségek miatt.

43 $P=0,009$

44 $P<0,0001$

tekintélyelvűséget,⁴⁵ az etnikai előítéletesség pedig (ahogy a sovinizmus és a tekintélyelvűség is) Sidaniusék vizsgálatában korrelált a magas SDO-szinttel.⁴⁶

A tekintélyelvűséget mutató főkomponensek

Létrehoztam ugyanazt a főkomponenst, amit az *Új tekintélyelvűségben* is használnak a kutatók (leginkább Rokeach dogmatizmus-skáláját felhasználva). Ez a főkomponens a zárt gondolkodásmódot fejezi ki, amely kizárja azt, hogy egymás mellett több igazság is létezhet, a kételyt és az ellentmondást (tulajdonképpen a vitás helyzeteket) is elutasítja, biztonságos pozíciót adva az egyénnek.⁴⁷

4. Táblázat: Zárt gondolkodás főkomponens

A válaszokban az 1-es jelentette azt, hogy "egyáltalán nem ért egyet", az 5-ös pedig azt, hogy "teljes mértékben egyetért".

	Kommunalitás	Faktorsúly
A sokféle világnézet közül csak egy lehet igaz.	,457	,676
A politikai alku legtöbbször eredeti álláspontunk elárulása.	,596	,772
Az emberek vagy az igazság oldalán állnak vagy nem.	,557	,746

Magyarázott variancia: 53,66%.

Forrás: Konfliktus Monitor 2010

A tekintélyelvűségben szerepet játszó attitűd az *Új tekintélyelvűség* magány főkomponensének egy változata, amelyet az elemzéseinkhez felhasználunk.⁴⁸ Mivel az eredetinek a magyarázott varianciája 50 % alatt volt, kihagytam az eredeti főkomponensből a legkisebb kommunalitású és faktorsúlyú változót, *A társadalmi haladás összefügg hajdani dicső és elfeledett múltunkkal* kijelentést, így létrehoztam az elveszettség főkomponenst, ami a következő állításokból áll:

⁴⁵ Grajczjár, Tóth ibid 2012. 118-120.p.

⁴⁶ Sidanius et al. ibid. (1994)

⁴⁷ Csepeli et al. ibid. (2011) 13.p., 68.p.

⁴⁸ Csepeli et al. ibid. (2011) 68.p.

5. Táblázat: Elveszettség főkomponens

A válaszokban az 1-es jelentette azt, hogy "egyáltalán nem ért egyet", az 5-ös pedig azt, hogy "teljes mértékben egyetért".

	Kommunalitás	Faktorsúly
A világ, amelyben élünk, nagyon magányos hely.	,472	,687
Meg kell bízni a vezetőkben, ha el akarunk igazodni a világban.	,461	,679
Az ember önmagában gyámoltalan és nyomorult lény.	,600	,774

Magyarázott variancia: 51,08%.

Forrás: Konfliktus Monitor 2010

A korábban bemutatott zárt gondolkodás főkomponens mellett, amely a dogmatizmus bizonyos dimenzióit tárja fel, létrehoztam egy másikat, ami szintén az "autoritarianizmus-tünetegyütteshez"⁴⁹ tartozik. Azokból az állításokból áll, amik a kormányzás szükséges és kívánatos módjáról szólnak. Ezt a szélső-jobboldali gondolkodásmód egyik elemeként, "Führertum"-ként nevezzük, és egyfajta vezérelvűségnek foghatjuk fel.⁵⁰

6. Táblázat: Vezérelvűség főkomponens

A válaszokban az 1-es jelentette azt, hogy "egyáltalán nem ért egyet", az 5-ös pedig azt, hogy "teljes mértékben egyetért".

	Kommunalitás	Faktorsúly
Egy olyan határozott vezetőre van szükségünk, aki erős kézzel irányítja az országot.	,565	,752
A mai válsághelyzetben a pártvitákat kizáró, erőskezű kormányzásra lenne szükség.	,653	,808
A mai helyzetben egyetlen erős, az egész társadalmat képviselő pártra lenne szükség.	,506	,712

Magyarázott variancia: 57,46%.

Forrás: Konfliktus Monitor 2010

⁴⁹ Csepeli et al. ibid. (2011) 73.p.

⁵⁰ Socio-economic change, individual reactions and appeal of the extreme right. Final Riport, SIREN, 2004. szeptember, 24.p.

Előítéletességet mutató főkomponensek

Az *Új tekintélyelvűségben* használt új kolonializmus nevű főkomponensből (amelynek a magyarázott varianciája szintén 50% alatt volt)⁵¹ egy újat hoztam létre. Pusztán tartalmi szempontból kihagyva a *Nem vagyunk függetlenek, az EU mondja meg, mit kell tennünk* és a *Nem történt meg a valódi rendszerváltás* kijelentéseket, létre jött egy tartalmilag más főkomponens, mivel valamennyire megváltozott az eredeti tartalma: a cigányok, a zsidók és a kommunisták hibáztatását jelöli a magas érték. A főkomponens az outgrouptól való félelmet (paranoiát) is kifejezi. Nem mellesleg jelzi a bűnbakképzés folyamatának elindulását és valamennyire az "összeesküvés-hit", vagy ahogy Gordon W. Allport írja az "üldözéssel téveszmékkel teli vakhit" megjelenését.⁵² A kérdés alapvetően arra vonatkozott, hogy a kérdezett szerint hatnak vagy nem hatnak a különböző tényezők arra, hogy Magyarországon nem mennek jól a dolgok, hogy nem fejlődünk eléggé.

7. Táblázat: "Ártó csoportoktól" való félelem főkomponens

A válaszokban az 1-es az "erősen hat"-ot jelentette a 3-as pedig a "nem hat"-ot.

	Kommunalitás	Faktorsúly
Hat Magyarországon: a zsidó nagytőkések kizsákmányolják az országot.	,627	,792
Hat Magyarországon: volt kommunisták kezében van a gazdasági és a politikai hatalom.	,590	,768
Hat Magyarországon: a cigánybűnözés miatt rossz a közbiztonság.	,456	,675

Magyarázott variancia: 55,79%.

Forrás: Konfliktus Monitor 2010

Amint látjuk a fenti főkomponensben megjelenik a cigányokkal szembeni paranoia egy formája. A továbbiakban ha előítéletességről beszélünk, akkor Allport definícióját értjük alatta.⁵³ Szerinte az előítélet két lényegi összetevőt tartalmaz: egy túláltalánosításból fakadó nézetet, amelyhez egy érzelmi viszonyulást kifejező attitűd kapcsolódik.⁵⁴ Az etnikai előítéletről a következőket írja: "hibás és rugalmatlan általánosításon alapuló

⁵¹ Csepeli et al. ibid. (2011) 65.p.

⁵² Allport, G.W.: Az előítélet. Budapest, Osiris Kiadó, 1999. 477-491.p.

⁵³ Eszerint "az előítélet valamely személlyel szemben érzett idegenkedő vagy ellenséges attitűd, melynek alapja pusztán annyiban van, hogy az illető személy egy adott csoporthoz tartozik, és ennek következtében feltételezik róla, hogy a csoportnak tulajdonított negatív tulajdonságokkal ő is rendelkezik." Allport ibid. (1999) 36.p.

⁵⁴ Allport ibid. (1999) 42.p.

ellenszenv (...) irányulhat egy-egy csoport egésze, de egyetlen személy ellen is".⁵⁵ Ezek alapján hoztam létre egy cigányokkal szembeni előítéletesség főkomponenst. A megnevezés talán nem a legpontosabb, mert nem csak az előítéletes szemléletet, hanem a radikális "megoldást" is magába foglalja, nevezetesen azt, hogy a konfliktusok megoldását jelentené-e, ha a cigányok elköltöznének Magyarországról, de ettől függetlenül kifejezi a cigányokkal kapcsolatos attitűdöt.

8. Táblázat: Cigányokkal szembeni előítéletesség főkomponens

A válaszokban az 1-es jelentette azt, hogy "egyáltalán nem ért egyet", az 5-ös pedig azt, hogy "teljes mértékben egyetért".

	Kommunalitás	Faktorsúly
A cigányoknak a vérükben van a bűnözés.	,773	,879
Sok cigány nem tanulja meg családjában a tulajdon tiszteletét.	,612	,782
Konfliktusok megoldása: a cigányok elköltöznének Magyarországról.	,578	,760

Magyarázott variancia: 65,43%.

Forrás: Konfliktus Monitor 2010

A nemzeti identitáshoz kapcsolódó főkomponensek

A nemzeti identitást kifejező állításokból két főkomponenst hoztam létre úgy, hogy az egyik egyfajta integráltságot, a másik a szélsőséges nemzeti tudatot fejezze ki.⁵⁶ Az első olyan kijelentésekből épül fel, amelyek a magyarsághoz való tartozást és az ehhez kapcsolódó pozitív előjelű érzéseket fejezik ki. Ezt imaginárius integráltságnak neveztem el, mivel a velük való egyetértés a magyarok "közös gyökerekkel rendelkező nagy családjának" létét feltételezi.

⁵⁵ Allport ibid. (1999) 38.p.

⁵⁶ Az imaginárius integráltságról: a 90-es évek elején, mint általában a társadalmi változások, krízisek idején, nőtt az anómia érzése az emberekben, egyre fokozódott az igény, hogy az egyének megerősítsék csoporthoz tartozás-tudatukat, azaz egyre jobban szeretnének integrálódni valamilyen vélt vagy valós közösségbe. Tóth András, Grajczár István: Miért olyan sikeresek a radikális nemzeti-populista pártok nagy társadalmi változások idején? In: Politikatudományi szemle. 18.évf. 3. 7-29.p.

9. Táblázat: *Imaginárius integráltság főkomponens*

A válaszokban az 1-es jelentette azt, hogy "egyáltalán nem ért egyet", az 5-ös pedig azt, hogy "teljes mértékben egyetért".

	Kommunalitás	Faktorsúly
Úgy érzem, közös gyökerek, közös származás köt össze a magyarokkal.	,663	,814
Azt érzem, a magyarok egy nagy családot alkotnak, amelyhez én is tartozom.	,600	,775
Azt érzem, hogy Magyarország a hazám.	,571	,756
Jó érzés magyarnak lenni.	,615	,784

Magyarázott variancia: 61,22%.

Forrás: Konfliktus Monitor 2010

A másik radikálisabb hozzáállást mutat, ez a sovinizmus főkomponens⁵⁷.

10. Táblázat: *Sovinizmus főkomponens*

A válaszokban az 1-es jelentette azt, hogy "egyáltalán nem ért egyet", az 5-ös pedig azt, hogy "teljes mértékben egyetért".

	Kommunalitás	Faktorsúly
Jobb lenne, ha a nem magyarok elköltöznének Magyarországról.	,695	,834
A magyaroknak nem szabadna keveredniük másokkal.	,697	,835
Általánosságban a magyarok különbek a nem magyaroktól.	,582	,763
Szerintem minden magyarnak Magyarországon kellene élnie.	,590	,768

Magyarázott variancia: 64,13%.

Forrás: Konfliktus Monitor 2010

⁵⁷ Az *Új tekintélyelvűségben* exkluzív nemzetfelfogásnak nevezik a kutatók a hasonló attitűdöt. Csepeli et al. ibid. (2011) 84.p.

A klaszterek jellemzése - átlagok

Most nézzük meg, hogy hogyan tudjuk jellemezni a korábban létrehozott klasztereinket ezekkel a magatartásformákkal, véleményekkel azaz főkomponensekkel átlagok segítségével.⁵⁸

Az elveszettség érzését leginkább az ambivalens előítéletesek csoportja érzi, de az SDO-sok is magas átlagot mutatnak ennek kapcsán. Legkevésbé érzi magányosnak és vezetőre szorulónak magát az osztályalapú SDO-sok csoportja, de az egyenlőségpárti csoport sem képviseli ezt az attitűdöt, és a funkcionalisták csoportja sem érzi magát elveszettnek.

Ha a tekintélyelvűség másik dimenzióját megvilágító főkomponensünk, a vezérelvűség és a klasztereink kapcsolatát vizsgáljuk akkor azt látjuk, hogy az erős kezű vezetés fontosságát hangsúlyozó csoportok az egyenlőségpártiak és az ambivalens előítéletesek. Első látásra úgy tűnik ellentmondás feszül az egyenlőség-pártiság és a tekintélyelvűség között, de mivel ez a klaszter érezheti a rendszerváltás vesztesének magát, hiszen nagy arányban fordulnak elő az inaktív, vidéki nők ebben a csoportban⁵⁹, ezért feltételezhetjük, hogy főként a kádári idők iránt érzett nosztalgiából fogadják el az erőskezű vezetés, kormány illetve párt szükségességét hangsúlyozó kijelentéseket. A funkcionalisták, az SDO-sok és a osztályalapú SDO-sok kevésbé értenek egyet a fent felsoroltak szükségességével.

Zárt gondolkodás tekintetében a következő összefüggéseket látjuk: a legnyitottabb gondolkodású csoport az osztályalapú SDO-sok klasztere, őket az egyenlőségpártiak és a funkcionalisták követik. Zárt gondolkodásúnak mondhatók az SDO-sok és az ambivalens előítéletesek.

A nemzeti identitás tekintetében eltérő képet festenek a különböző csoportok a különböző attitűdök szerint. Az imaginárius integráltságot vizsgálva elmondhatjuk, hogy az egyenlőségpárti csoport érzi leginkább azt, hogy létezik a magyarok "közös gyökerekkel rendelkező nagy családja", és ő odatartozik. Az ambivalens előítéletes klaszter nem tud igazán állást foglalni ebben a témában, az SDO-sok és az osztályalapú SDO-sok kevésbé, a funkcionalisták pedig a legkevésbé gondolják, hogy integráltak ebben a "nagy családban".

58 Minden eredmény, amit bemutatok szignifikáns. A részletes táblázatok megtalálhatóak a Mellékletben (M/2).

⁵⁹ Kolosi, Sági ibid.(1996.)

Az egyenlőségpártiak csoportja mutatja sovinizmus tekintetében a legalacsonyabb átlagot, utána a funkcionalisták és az osztályalapú SDO-sok jönnek. A szélsőséges nemzettudat az SDO-sokra és leginkább az ambivalens előítéletesekre jellemző.

A cigányokkal szemben leginkább az SDO-s és az ambivalens előítéletes csoport táplál negatív érzelmeket, a funkcionista klaszter nem tud, vagy nem akar mit kezdeni a kérdéssel, és az egyenlőségpárti csoportnál csak az osztályalapú SDO-sok csoportja toleránsabb.

Az "ártó csoportoktól" ("zsidó nagytőkések", "kommunisták", "cigánybűnözés") való félelme az ambivalens előítéleteseknek a legnagyobb, az SDO-sokról és a funkcionalistákról és az osztályalapú SDO-sokról nem tudjuk meg, hogy mit gondolnak erről, vagy egyszerűen semleges álláspontot képviselnek. Az egyenlőség-pártiak viszont inkább visszautasítják, hogy a főkomponens kijelentéseiben felsorolt csoportok hatása erős lenne Magyarországon.

Összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy az egyenlőségpártiak csoportjában nagyobb arányban vannak a nők mint a férfiak, az inaktívok mint az aktívok, és az 5000 főnél kisebb lélekszámú településen élők. Nem érzik, hogy el lennének veszve ebben a világban, és elfogadóak a cigánysággal szemben. Gondolkodásuk inkább nyitott mint zárt, ők érzik leginkább azt, hogy a magyarok "nagy családjához" tartoznak, elutasítják a sovinizmust, és azt, hogy bizonyos csoportok negatív hatással vannak az országra, viszont nem utasítják el az erős kezű kormányzást, ami a tekintélyelvűség felé mutat.

A SDO-sok között nagyobb arányban vannak a férfiak, a nagyobb lélekszámú településeken (főváros, megyei jogú város) élők. Úgy érzik ez a világ egy magányos hely, az ember önmagában gyámoltalan, és egy vezetőre lenne szükségük. A cigányokkal szemben ők a legelőítéletesebbek, viszonylag zárt gondolkodásúaknak mondhatók, és szélsőséges nemzeti identitástudat jellemző rájuk, viszont az erőskezű kormányzást nem tartják fontosnak.

Az osztályalapú SDO-sok csoport tagjai leginkább kisebb településeken (főleg kis falvakban) élnek. Az összes csoport közül ők érzik magukat a legkevésbé elveszve ebben a világban, és a tekintélyelvűséget feltételező erős kormányzást is ők utasítják el a leginkább. Ők a legtoleránsabbak a cigányokkal szemben, az ő gondolkodásuk a legnyitottabb (legalábbis ők utasítják el leginkább a zárt gondolkodást). Imaginárius integráció

szempontjából ez a csoport kevésbé integrálnak érzi magát, és a szélsőséges nemzettudatot sem támogatják.

Az ambivalens előítéletesek csoportjában nagy arányban vannak azok, akik Budapesten élnek, ők érzik leginkább azt, hogy ez a világ egy magányos hely, és hogy vezetőre van szükségük. Ennek megfelelően az erőskezü vezetést is ők tartják a legfontosabbnak, a cigányokkal szemben előítéletesek, és ők a legzártabb gondolkodásúak a többi csoport között. Nem tudnak állást foglalni imaginárius integráció tekintetében, viszont ők a legszélsőségebb nemzettudatú csoport.

Utolsó klaszterünkről, a funkcionalista csoportról is elmondható, hogy inkább nagyobb lélekszámú településeken élnek. Imaginárius integráltsága ennek a csoportnak a legalacsonyabb, azaz ők érzik a legkevésbé, hogy a magyarok "nagy családjához" tartoznak, emellett a szélsőséges nemzeti identitást is elutasítják, és az erőskezü kormányzást sem tartják szükségesnek. A cigányokkal szemben érzett attitűdjükről semmi jellemző nem állapítható meg, és inkább nevezhetőek nyílt gondolkodásúaknak.

Végül nézzük meg a listwise módszer miatt kimaradt elemek csoportjának jellemzőit, azokat, akik egyik klaszterbe sem kerültek be. Szociodemográfiai szempontból elmondhatjuk róluk, hogy alacsony iskolai végzettségűek, hogy Budapesten vagy kisebb városokban élnek, inkább inaktívak és anyagi helyzetük is rosszabbnak mondható.⁶⁰ Az egyenlőségpárti faktorról ez a csoport nem mutat szignifikáns összefüggést, viszont az SDO faktor átlaguk negatív, tehát inkább alacsony SDO szintet mutatnak.⁶¹ Nem érzik magukat elveszettnek a világban, de vezérelvűek, szívesen vennék, ha egy erőskezü kormány vagy vezér irányítaná az országot. A többi csoporthoz képest inkább úgy érzik, hogy a magyarok "nagy családjához" tartoznak. A sovinizmust elutasítják, és nem gondolják, hogy különböző csoportok ártó hatása erős Magyarországon. Az előítéletesség és a zárt gondolkodás főkomponensek átlagai nem lettek szignifikánsak az esetükben.

⁶⁰ Itt csak olyan eredményeket közlök, amelyek szignifikánsak ($P < 0,05$), és adjusted reziduálisaik nagyobbak vagy alacsonyabbak ± 2 -nél.

⁶¹ A részletes táblázatok megtalálhatóak a Mellékletben (M/3).

Diszkriminancia-analízis

Amennyiben magyarázó teret szeretnénk vetíteni a klasztereink mögé, diszkrimináló függvényeket kell létrehozunk. Ezek segítségével bebizonyíthatjuk, hogy a funkcionista klaszterünk – SDO-s sajátosságai ellenére – markánsan különbözik a többi csoporttól szociális dominancia orientáltsághoz köthető, radikális attitűdök tekintetében⁶², legyen az a tekintélyelvűség, az outgroup elutasítás, vagy a sovíniszta nemzetfelfogás.

Mivel a társadalmi státusz markánsan befolyásolja a szélsőségesnek tekinthető attitűdöket⁶³, első lépésben egy, a település méretéből, az iskolai végzettségből és a vagyoni helyzetből álló státuszfüggvényt hoztunk létre. A függvény pozitív végén a kistelepülésen élő alacsony státuszúak, míg negatív végén a budapesti magas státuszúak helyezkednek el.⁶⁴ A diszkrimináló függvény klaszterenkénti átlagait vizsgálva elmondható, hogy a legmagasabb státusszal az SDO-sok, azután a funkcionalisták és az ambivalens előítéletesek rendelkeznek, míg a másik két klaszter alacsony státuszúnak mondható.

A következő lépésben a sovínizmus, a vezérelvűség és a cigányokkal szembeni előítéleteség főkomponenseit helyezzük be magyarázó változóként az elemzésbe, amelynek segítségével három szignifikáns függvényt (mintázatot) kapunk⁶⁵: az első függvény pozitív vége a sovíniszta cigányellenességet (elsősorban a cigányokra vonatkozó kirekesztést), a második a tekintélyelvű sovínizmust (általános kirekesztést), a harmadik pedig a cigányellenes tekintélyelvűséget (paternalisztikus cigányellenesség) testesíti meg.

A diszkrimináló függvények klaszterenkénti átlagait együttesen vizsgálva elmondható, hogy az egyenlőségpártiak némi tekintélyelvűséget és egy kibogozásra váró, enyhe sovínizmusra irányuló hajlamot mutatnak, osztályalapú SDO-s klaszterünkre nem jellemzők e radikális attitűdök (némi problémát ugyan okoz a 2. és 3. függvény negatív értékeinek helyes értelmezése), az ambivalens előítéletes csoportra mindhárom attitűd jellemző, az SDO-sokra elsősorban a cigányokkal szembeni előítélet és a sovínizmus, míg funkcionalistáinkra csupán enyhe, inkább átlagosnak mondható előítéleteség jellemző.

⁶² Grajczjár, Tóth ibid 2012. 118-120.p.

⁶³ Grajczjár, Tóth ibid 2012.

⁶⁴ A táblázatok megtalálhatók a Mellékletben (M/4.).

⁶⁵ Habár a harmadik függvény Lambdája már elég magas, így viszonylag csekély magyarázóerővel bír.

Amennyiben a státusz diszkrimináló függvényt a fenti három diszkrimináló függvénnyel páronként szerepeltetjük, akkor néhány újabb függvény elemzése során pontosíthatjuk megfigyeléseinket. A státusz és a sovinszta cigányellenesség (cigányokat kirekesztő) függvények együttes vizsgálata során két szignifikáns függvény jön létre, a magas és az alacsony státuszú kirekesztőké.

Az egyenlőségpártiak inkább alacsony státuszúak és nem kirekesztők, az osztályalapú SDO-s klaszterünknel az alacsony státusz mellett tapasztalható némi kirekesztésre irányuló hajlam, az ambivalens előítéletesek között találunk alacsony és magas státuszú kirekesztőket is, az SDO-sok magas státuszú kirekesztőek, míg a funkcionalisták között inkább magas státuszú, toleráns embereket találunk.

A tekintélyelvű sovinizmus (általános kirekesztés) és a státusz függvények együttes vizsgálatakor is két szignifikáns függvény kapunk, az alacsony és a magas státuszú tekintélyelvű kirekesztőket. Az egyenlőségpártiak inkább alacsony státuszú, de a nem cigányokra vonatkozó, általános exkluzív nemzetfelfogást elfogadó kérdezettek csoportját alkotják, amelyet alátámaszt korábban bemutatott erős patriotizmusuk, integratív nacionalizmusuk is. Az osztályalapú SDO-s klaszterünk hasonló képet mutat, ambivalens előítéletesseinkre a magas státusz és az általános kirekesztésre való hajlam is jellemző, az SDO-sokra leginkább a magas státusz jellemző, de a tekintélyelvűség és a sovinizmus kombinációja nem, funkcionalistáinkra pedig egyáltalán nem jellemző ezen attitűdkombináció.

A patriarchális cigányellenesség és a státusz függvény együttes vizsgálata során szintén két szignifikáns függvény jön létre: az első pozitív végén az alacsony státuszú toleránsok, a második pozitív végén az szintén alacsonyabb státuszú tekintélyelvű cigányellenesek foglalnak helyet. Az egyenlőségpártiakra az alacsony státusz és egyfajta mérsékelt patriarchális cigányellenesség jellemző, az osztályalapú SDO-s klaszterünk e kombináció terén inkább alacsony státuszú toleránsnak mondható, ambivalens előítéletesseinkről és SDO-sainkról e kombináció vizsgálata során csak a magas státusz kristályosodik ki, funkcionalistáinkról pedig egyfajta átlagoshoz közelítő, inkább magas státusz, akikre egyáltalán nem, vagy csak elhanyagolható mértékben jellemző a patriarchális cigányellenesség.

A diszkriminancia-analízis eredményeit összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy az osztályalapú SDO-sokra és az egyenlőség-pártiakra is jellemző egyfajta kirekesztő gondolkodásmód, annak ellenére, hogy az átlagok tekintetében ezeknél a klasztereknél nem találtunk hasonló attitűdöt. A két legradikálisabban gondolkodó csoportunkról megállapíthatjuk, hogy az ambivalens előítéletesek csoportjára jellemző egyedül, hogy mind a három hierarchia-támogató attitűdöt (a tekintélyelvűséget, a sovinizmust és az előítéletességet) elfogadja, míg az SDO-sokra a sovinizmus és az előítéletesség igen, de a tekintélyelvűség nem jellemző. A funkcionalisták klasztere inkább magas státuszú, és (ahogy korábban gondoltuk) nem jellemzőek rájuk azok az attitűdök, amelyekkel a többi klaszter (a saját elgondolása szerinti) hierarchiába vetett hitét igazolni tudja. Ugyan a funkcionista klaszter nem úgy tekint a társadalomra, mint egyenlő emberek hierarchia nélkül szerveződésére, ezt nem azokkal az ideológiákkal és attitűdökkel igazolja magának, amelyek szerint kirekeszthetők, alacsonyabb rendűnek tekinthetők bizonyos emberek származásuk vagy a társadalmi ranglétrán elfoglalt helyük alapján. Ha különbséget tesz, akkor az a neoliberális elveken és a piac kemény törvényein múlik: a megélhetésért folytatott harcban nincs könyörület, aki elbukik, az nem panaszkodhat, hiszen megérdemli a sorsát.

Összefoglalás

Az elemzések során láthattuk, hogy legfontosabb feltevésünk beigazolódott. A szociális dominanciát mérő skálából létrehozott klaszterek között valóban megjelent egy olyan csoport, amelyet nem a különböző hierarchia-legitimizáló mítoszokban való gondolkodás, hanem a kiélezett piaci verseny logikája jellemez. A funkcionalisták csoportjáról nem jelenthetjük ki, hogy rájuk a sovinizmus, az előítéletesség, a tekintélyelvűség vagy a "magyarok nagy családjához való tartozás" érzése jellemző lenne. Gondolkodásmódjukat tekintve nem különböző ideológiák szempontjából képviselnek egységes véleményt, hanem abban értenek egyet, hogy a társadalmat egy olyan versenyterként fogják fel, amelyet alapvető, mindenki számára ismert, ám sokszor durván hangzó játékszabályok működtetnek. Tisztában vannak azzal, hogy – akár egy versenyszituációban, ahol vannak nyertesek és vesztesek –, a társadalmi létben szükségszerűek az egyenlőtlenségek, de – akár egy társasjátékban, ahol nem igazságos, hogy valaki a startmezőről indul, valaki pedig egy eggyel előrébb lévőről –, nem tartják jogosnak azt, hogy egyeseknek több esélyük van az életben. Azzal nem értenek egyet, hogy az jó, hogy egyesek fent, míg mások lent vannak, de azzal sem, hogy a jövedelmek egyenlőségére kéne törekedni, hiszen, akkor mi célja lenne a versenynek. Számukra az előrejutás eszköze akár elnyomás vagy erőszak is lehet, de "fegyvereiket" csak az általuk versenytársnak tekintettek ellen fordítják, nem azok ellen, akiket alacsonyabb rendűnek hisznek, hiszen világképükben nincsenek ilyen emberek.

Megállapítottuk, hogy az ambivalens előítéletesek klasztere gondolkozik a legradikálisabban, de a magas SDO szintet mutató csoport és az osztályalapú SDO-sok csoportjával kapcsolatban is láthattuk, hogy a szociális dominancia orientáltság szintjét valóban befolyásolják bizonyos hierarchia-legitimizáló mítoszok, úgy mint a sovinizmus és a tekintélyelvűség (ezen belül az elveszettség érzése és a zárt gondolkodás, amíg a vezérelvűség nem minden esetben igazolta előzetes feltevéseinket).

Elemzésemben megkísértem a mai Magyarországon megfigyelhető hierarchia- és egyenlőség-pártiság vizsgálatának területén egy újabb lehetőséget bemutatni és egy újabb utat bejárni. Feltérképeztük a különböző típusok megkülönböztetésének módjait és vizsgáltuk azt, hogy milyen attitűdök jellemzők ezekre a típusokra. Voltak beigazolódott feltevéseink, de volt olyan kérdésünk, ami nyitott maradt. Így a további elemzések feladata, hogy megtalálja a választ azokra a kérdésekre, hogy vajon milyen okok vannak még a csoportok kialakulásának hátterében, és még milyen összefüggések léteznek a különböző attitűdök és a szociális dominancia orientáltság szintje között, valamint hogy mi jellemzi még a jelen elemzésben megjelent új csoportot.

Irodalomjegyzék

Allport, G.W. (1999) Az előítélet. Osiris Kiadó, Budapest.

Andorka Rudolf (2006) Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó, Budapest.

Beck, U. (1983) Túl renden és osztályon? In: Angelusz R. (szerk.) A társadalmi rétegződés komponensei, Új Mandátum, Budapest.

Csepeli György, Murányi István, Prazsák Gergő (2011) Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon Társadalmi csoportok hierarchiájának látásviszonyai. Apeiron Kiadó, Budapest.

Egedy Gergely (2010) A neokonzervatív állam, Thatchertól Cameronig

In: Politikatudományi Szemle 19.évf.3. 26–44. p.

www.poltudszemle.hu/szamok/2010_3szam/egedy.pdf

Letöltés ideje: 2012. 07.09.

Fábián Zoltán (1999) Tekintélyelvűség és előítéletek. Új Mandátum Kiadó, Budapest.

Ferge Zsuzsa (1996) A rendszerváltás nyertesei és vesztesei. In: Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György (szerk.) Társadalmi Riport 1996, TÁRKI, Századvég, Budapest 414-443.p. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a896.pdf>

Letöltés ideje: 2011.01.16.

Grajeczár István, Tóth András (2012) Válság és változás: utak a jobboldali radikalizmushoz, L'Harmattan - Zsigmond Király Főiskola, Budapest.

Kolosi Tamás, Sági Matild (1996) „Rendszerváltás és társadalomszerkezet” In: Andorka Rudolf, Kolosi Tamás, Vukovich György (szerk.) Társadalmi riport 1996, TÁRKI, Századvég, Budapest. 149–197.p. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a889>.

Letöltés ideje: 2012. 07. 06.

Pratto, F., Sidanius, J. Stallworth, L.M., Malle, B.F (1994) Social Dominance Orientation: A Personality Variable Predicting Social and Political Attitudes. In: Journal of Personality and Social Psychology, Vol.67, No.4. 741-763.

<http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:3207711>

Letöltés ideje: 2012. 03. 11.

Smith, E.R. - Mackie, D.M (2002) Szociálpszichológia. Osiris Kiadó, Budapest.

Socio-economic change, individual reactions and appeal of the extreme right. Final Riport, SIREN, 2004. szeptember, 24.p.

ftp://ftp.cordis.europa.eu/pub/citizens/docs/eur22069_siren.pdf

Letöltés ideje: 2012.04.13.

Spéder Zsolt - Paksi Borbála - Elekes Zsuzsanna (1998) Anómia és elégedettség a 90-es évek elején. In: Kolosi Tamás, Tóth István György, Vukovich György (szerk.) Társadalmi riport 1998, TÁRKI, Budapest, 490-513.

<http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a882.pdf>

Letöltés ideje: 2011.01.16.

Székelyi Mária, Barna Ildikó (2008) Túlélőkészlet az SPSS-hez. Typotex, Budapest.

Tóth András - Grajczjár István (2009) Miért olyan sikeresek a radikális nemzeti-populista pártok nagy társadalmi változások idején? In: Politikatudományi szemle 18.évf.3. 7-29.p.

www.poltudszemle.hu/szamok/2009_3szam/tothandras-2009-3.pdf

Letöltés ideje: 2012. 03. 11.

Melléklet

M/1. Táblázat: Van-e Önnek, illetve az Önök családjának háztartásában...

	Elemszám	Van	Nincs
Van: 250 ezer forintnál jelentősebb pénzügyi megtakarítás?	946	16,4	83,6
Van: 2-5 évesnél újabb gyártású személygépkocsi?	969	13,0	87,0
Van: 3-5 évesnél régebbi gyártású személygépkocsi?	969	40,2	59,8
Van: automata mosógép?	972	86,6	13,4
Van: digitális fényképezőgép?	972	46,9	53,1
Van: másik lakóingatlan, nyaraló?	971	9,6	90,4
Van: mosogatógép?	972	13,9	86,1
Van: saját használatú mobil telefon ?	972	83,2	16,8
Van: saját vállalkozás, tulajdonrész vállalkozásban?	971	7,0	93,0
Van: szélessávú internet csatlakozás (adsl, kábel)?	971	49,0	51,0
Van: személyi számítógép?	972	56,9	43,1
Van: vezetékes telefon?	972	45,1	54,8

M/2. Táblázat: A szociális dominancia orientáltság skála alapján létrehozott klaszterek és a főkomponensek átlagai

	Egyenlőség- párti	Osztályalapú SDO-s	Ambivalens előítéletes	SDO-s	Funkcionalista
Elveszettség	-,40566	-,56678	,53213	,31066	-,13817
Vezérelvűség	,13913	-,39204	,20224	-,30662	-,21402
Zárt gondolkodás	-,18111	-,65861	,48717	,25915	-,17522
Imaginárius integráltság	,19922	-,17698	-,00256	-,16975	-,26463
Sovinizmus	-,35617	-,17456	,58188	,45462	-,28404
Cigányokkal szembeni előítélet	-,22221	-,34683	,22433	,46487	-,07069
"Ártó csoportoktól" való félelem	,22198	,05330	-,13569	-,06660	,00355
Egyenlőség párti faktor	,68490	-1,21535	,46266	-,74696	-,62019
SDO faktor	-,74994	-,86836	1,04299	,87825	-,11380

	Eta	Eta négyzet
Elveszettség	,423	,179
Vezérelvűség	,231	,053
Zárt gondolkodás	,371	,138
Imaginárius integráltság	,178	,032
Sovinizmus	,418	,175
Cigányokkal szembeni előítélet	,276	,076
"Ártó csoportoktól" való félelem	,141	,020
Egyenlőség párti faktor	,796	,633
SDO faktor	,875	,766

M/3. Táblázat: Az SDO skála klaszterezésének folyamatából kimaradt elemek átlagai

	Hiányzó elemek	Többi csoport		Eta	Eta négyzet
Elveszettség	,28236	-,03987	Elveszettség	,106	,011
Vezérelvűség	,26493	-,03295	Vezérelvűség	,093	,009
Imaginárius integráltság	,16090	-,02485	Imaginárius integráltság	,063	,004
Sovinizmus	-,25396	,03015	Sovinizmus	,088	,008
"Ártó csoportoktól" való félelem	-,21797	,02746	"Ártó csoportoktól" való félelem	,077	,006
SDO faktor	-,30442	,02530	SDO faktor	,097	,009

M/4. Táblázatok: Diszkriminancia-analízis

Structure Matrix	
	Function
	1
Település mérete	0,979
Vagyon	-0,315
Mi az Ön legmagasabb iskolai végzettsége?	-0,214

Functions at Group Centroids	
	Function
Klaszterek	1
Egyenlőségpárti	0,322
Osztályalapú SDO-s	0,344
Ambivalens előítéletes	-0,175
SDO-s	-0,444
Funkcionalista	-0,198

Structure Matrix			
	Function		
	1	2	3
Sovinizmus	,936*	0,319	-0,148
Vezérelvű	-0,074	,928*	0,364
Cigányokkal szembeni előítélet	0,577	-0,218	,787*

Functions at Group Centroids			
Klasztterek	Function		
	1	2	3
Egyenlőségparti	-0,444	0,152	0,05
Osztályalapú SDO-s	-0,177	-0,242	-0,338
Ambivalens előítéletes	0,555	0,289	-0,046
SDO-s	0,632	-0,308	0,111
Funkcionalista	-0,28	-0,26	0,093

Structure Matrix		
	Function	
	1	2
soviniszta, cigányokkal szemben előítéletes	,842*	0,54
alacsony státusz	-0,502	,865*

Functions at Group Centroids		
Klasztterek	Function	
	1	2
Egyenlőségparti	-0,543	0,023
Osztályalapú SDO-s	-0,338	0,2
Ambivalens előítéletes	0,571	0,138
SDO-s	0,815	-0,101
Funkcionalista	-0,149	-0,286

Structure Matrix		
	Function	
	1	2
alacsony státusz	,972*	-0,236
vezérelvű, soviniszta	0,402	,915*

Functions at Group Centroids		
Klasztterek	Function	
	1	2
Egyenlőségparti	0,309	0,031
Osztályalapú SDO-s	0,261	-0,379
Ambivalens előítéletes	-0,086	0,354
SDO-s	-0,536	-0,101
Funkcionalista	-0,223	-0,187

Structure Matrix		
	Function	
	1	2
alacsony státusz	,991*	0,137
cigányokkal szemben előítéletes, vezérelvű	-0,212	,977*

Functions at Group Centroids		
Klaszterek	Function	
	1	2
Egyenlőségpárti	0,28	0,112
Osztályalapú SDO-s	0,382	-0,263
Ambivalens előítéletes	-0,158	-0,081
SDO-s	-0,502	0,005
Funkcionalista	-0,182	0,055

(Forrás: Konfliktus Monitor 2010)